

მემორანდუმი

საქართველოში ცილისწამების მარეგულირებელი სისხლისა და
სამოქალაქო სამართლებრივი ნორმების შესახებ

შემუშავებული

“მე-19 მუხლის”

მიერ

აზრის თავისუფალი გამოხატვის გლობალური კამპანია

2004 წლის თებერვალი

მედიის თავისუფლების სფეროში ევროპის უსაფრთხოებისა და
თანამშრომლობის ორგანიზაციის წარმომადგენლის დაკვეთით

1. შესავალი

“მე-19 მუხლმა” მედიის თავისუფლების საკითხებში ეუთოს წარმომადგენლის თხოვნის საფუძველზე კომენტარი გააკეთა საქართველოს სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის კოდექსებში არსებული ცილისწამების შესახებ სისხლის და სამოქალაქო სამართლებრივი, მათ შორის უარყოფისა და პასუხის გაცემის უფლებებთან დაკავშირებული, დებულებების თაობაზე. აღნიშნულ დებულებათა რეფორმირების მიმართულებით გარკვეული ნაბიჯები უკვე გადაიდგა. კერძოდ, ცილისწამების მარეგულირებელ მთელ რიგ დებულებებს შეიცავს კანონპროექტი სიგევისა და პრესის თავისუფლების შესახებ, რომელიც თავისუფლების ინსტიტუტმა მოამზადა საქართველოს პარლამენტის იურიდიულ საკითხთა, კანონიერებისა და ადმინისტრაციული რეფორმის კომიტეტთან თანამშრომლობით. ეს კანონპროექტი პარლამენტმა 1999 წელს პირველი მოსმენით მიიღო. ჩვენი კომენტარები ეფუძნება ცილისწამების შესახებ სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის კოდექსებში არსებული დებულებების არაოფიციალურ ინგლისურ თარგმანს¹.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი ცილისწამებას საკმაოდ მოკლე და ზოგადი დებულებებით არეგულირებს. ამასთან იგი მოიცავს “პირის” სახიფათოდ მრავლისმომცველ განსაზღვრებას, რაც სახელმწიფო ორგანოებს ანიჭებს უფლებას, ცილისწამებისთვის მიმართონ სასამართლოს. პრინციპული სირთულე, რაც ცილისწამების რეგულირების ამქამად მოქმედ რეჟიმს უკავშირდება, იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ვერ ქმნის სათანადო საშუალებებს, რაც უზრუნველყოფს ამრის გამოხატვის თავისუფლების დაცვას. გამოსავალს, რომელზეც ჩვენ ქვემოთ ვისაუბრებთ, წარმოადგენს ცილისწამების შესახებ დებულებების ისე გაფართოება, რომ შეიქმნას აღნიშნული საშუალებები.

რაც შეეხება ცილისწამების შესახებ ერთადერთ სისხლის სამართლებრივ დებულებას, იგი შედარებით უფრო დეტალურად და ზუსტად არის ჩამოყალიბებული. თუმცა “მე-19 მუხლი” იმ პოზიციას იზიარებს, რომ სისხლის სამართლებრივი ნებისმიერი კანონი, რაც ცილისწამებასთან არის დაკავშირებული, არღვევს ადამიანის უფლებას ამრის გამოხატვის თავისუფლებაზე და, აქედან გამომდინარე, უნდა გაუქმდეს. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი ითვალისწინებს მიყენებულ ზიანთან ყოვლად შეუსაბამო სასჯელებს, რითაც დარღვეულია პროპორციულობის საერთაშორისო მოთხოვნები. თუკი რეკომენდაცია ამ კანონის გაუქმების შესახებ არ იქნება გათვალისწინებული, როგორც მინიმუმ, ჩვენი რჩევა იქნება, იმ სახის კანონი იქნეს მიღებული, რომელიც გამორიცხავს ცილისწამებისთვის მძიმე სასჯელის დაწესებას.

მე-2 პარაგრაფში მოკლედ არის აღწერილი ამრის გამოხატვის თავისუფლების საერთაშორისო სტანდარტები. მე-3 და მე-4 პარაგრაფებში საერთაშორისო სტანდარტებთან მიმართებაში გაანალიზებულია საქართველოში მოქმედი ცილისწამების რეგულირების სისხლისა და სამოქალაქო სამართლებრივი რეჟიმები. ჩვენს ანალიზში გამოყენებულია ცილისწამების სფეროში გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტისა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს იურისპრუდენცია. აღნიშნული საერთაშორისო, ისევე როგორც ამ სფეროში არსებული შედარებითი, სტანდარტები შემოკლებული სახით გადმოიცა “მე-19 მუხლის” პუბლიკაციაში “*ცილისწამება: ამრის გამოხატვის თავისუფლებისა და რეკუგაციის დაცვის პრინციპები*”², რომელთაც ჩვენ ხშირად შევხვებით. ამ პრინციპებმა დიდი აღიარება მოიპოვა მათ შორის ამრის გამოხატვის თავისუფლების სფეროში სამი ოფიციალური მანდატისგანაც. კერძოდ, ესენი არიან გაეროს სპეციალური მომხსენებელი ამრისა და გამოხატვის თავისუფლებაზე, ეუთოს წარმომადგენელი მედიის თავისუფლების საკითხებში და აფრიკულ სახელმწიფოთა ორგანიზაციის სპეციალური მომხსენებელი ამრის გამოხატვის თავისუფლებაზე³.

¹ „მე-19 მუხლი“ არ იღებს პასუხისმგებლობას თარგმანის სიმუსტესა და იმ კომენტარებზე, რომლებიც ეფუძნება არასწორ და შეცდომაში შემყვან თარგმანს.

² ლონდონი: “მე-19 მუხლი”, 2000.

³ იხ. მათი საერთო დეკლარაცია, მიღებული 2000 წლის 24 ნოემბერს.

2. საერთაშორისო სტანდარტები

ამრის გამოხატვის თავისუფლება ადამიანის უმნიშვნელოვანეს უფლებას წარმოადგენს. განსაკუთრებით იმიტომ, რომ ფუნდამენტურ როლს ასრულებს დემოკრატიის განმტკიცებაში. ამრის გამოხატვის უფლება გარანტირებულია ადამიანის უფლებათა უნივერსალური დეკლარაციის მე-19 მუხლით⁴:

ყოველ ადამიანს აქვს ამრის ქონისა და მისი გამოხატვის თავისუფლება; ეს თავისუფლება მოიცავს ადამიანის უფლებას, იქონიოს საკუთარი ამრი და დაუბრკოლებლად მოიძიოს, მიიღოს და გაავრცელოს ინფორმაცია და იდეები ნებისმიერი საშუალებით, სახელმწიფო საზღვრების მიუხედავად.

საქართველოს მიერ 1994 წელს რატიფიცირებული "სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტი"⁵ აკონკრეტებს ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო დეკლარაციაში მოცემულ მრავალ უფლებას და აკისრებს შეთანხმების წევრ სახელმწიფოებს, პატივი სცენ მის დებულებებს. აღნიშნული შეთანხმების მე-19 მუხლით, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მე-19 მუხლის მსგავსად, გარანტირებულია ადამიანის უფლება გამოხატვის თავისუფლებაზე.

გამოხატვის თავისუფლება ასევე დაცულია ადამიანის უფლებათა სამი რეგიონული სისტემით: საქართველოს მიერ 1999 წელს რატიფიცირებული ადამიანის უფლებათა კონვენციის⁶ მე-10, ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის⁷ მე-13 და ადამიანისა და ხალხთა უფლებების აფრიკული ქარტიის⁸ მე-9 მუხლებით.

გამოხატვის თავისუფლება შეეხება გამოხატვის ყველა ფორმას. ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს არაერთხელ განუცხადებია, რომ:

გამოხატვის თავისუფლება წარმოადგენს ერთ-ერთ ფუნდამენტურ საფუძველს [დემოკრატიული] საზოგადოების ჩამოყალიბების, მისი პროგრესისა და თითოეული ადამიანის განვითარებისათვის... იგი შეეხება როგორც უწყინარ ან ნეიტრალურად შეფასებულ, ისე სახელმწიფოსა და მოსახლეობის შეურაცხმყოფელ, შემაწუხებელ და შოკისმომგვრელ ინფორმაციასა და იდეებს. ასეთია პლურალიზმის, გოლერანტობისა და შემწყნარებლობის მოთხოვნები, რომელთა გარეშეც არ არსებობს დემოკრატიული საზოგადოება⁹.

სხვადასხვა ინტერესის, მათ შორის რეპუტაციის, დაცვის მიზნით საერთაშორისო სამართლით დამცვეულია გარკვეული შეზღუდვების დაწესება გამოხატვის თავისუფლებაზე. ამ შეზღუდვების პარამეტრები განსაზღვრულია სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო შეთანხმების მე-19 და ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლებით. ამ უკანასკნელის თანახმად:

ამ უფლებათა განხორციელება შეიძლება დაქვემდებარდეს მხოლოდ იმ მოთხოვნებს, პირობებს, შეზღუდვებსა თუ სანქციებს, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონით და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უშიშროების, გერიგორიული მთლიანობის, საზოგადოებრივი უსაფრთხოების, ასევე საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევისა და სხვა დანაშაულის თავიდან აცილების, ადამიანის ჯანმრთელობისა და ზნეობის, სხვათა უფლებებისა და

⁴ გაეროს გენერალური ასამბლეის რეზოლუცია, მიღებული 1948 წლის 10 დეკემბერს.

⁵ გაეროს გენერალური ასამბლეის რეზოლუცია, მიღებული 1966 წლის 16 დეკემბერს. ძალაშია 1976 წლის 23 მარტიდან.

⁶ მიღებულ იქნა 1950 წლის 4 ნოემბერს, ძალაშია 1953 წლის 3 სექტემბრიდან.

⁷ მიღებულ იქნა 1969 წლის 22 ნოემბერს, ძალაშია 1978 წლის 18 ივლისიდან.

⁸ მიღებულ იქნა 1981 წლის 26 ივნისს, ძალაშია 1986 წლის 21 ოქტომბრიდან.

⁹ *Handyside v. United Kingdom*, 1976 წლის 7 დეკემბერი. აღნიშნული გიპის განცხადებები საკმაოდ ხშირად გამოიყენება მსოფლიოს მასშტაბით სასამართლო ორგანოების იურისპრუდენციაში.

რეპუტაციის დაცვის, საილუმლო ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან აცილების ან სასამართლო ხელისუფლებისა და მისი მიუკერძოებლობის შენარჩუნების მიზნით.

ამრის გამოხატვის თავისუფლების ნებისმიერი შეზღუდვა უნდა აკმაყოფილებდეს სამი პირობის შემცველ ტესტს. ამ ტესტის თანახმად, რომელიც აღიარებულია როგორც ადამიანის უფლებათა კომიტეტის¹⁰, ისე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს¹¹ მიერ, ნებისმიერი შეზღუდვა: (1) კანონით უნდა იყოს გათვალისწინებული; (2) მიზნად უნდა ისახავდეს ლეგიტიმური ინტერესის, მათ შორის რეპუტაციის, დაცვას და (3) აუცილებელი უნდა იყოს ამ ინტერესის დაცვის უზრუნველსაყოფად. იმისათვის, რომ შეზღუდვის დაწესება აუცილებლობად ჩაითვალოს, იგი ფრთხილად უნდა იყოს შემუშავებული, რათა, რაც შეიძლება, ნაკლებად ზღუდავდეს ამრის გამოხატვის თავისუფლებას, არ უნდა იყოს უსამართლო და არ უნდა ეფუძნებოდეს ირაციონალურ მოსაზრებებს. ბუნდოვანი და ზოგადი ხასიათის შეზღუდვები, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ისინი აკმაყოფილებს კანონით განსაზღვრულობის კრიტერიუმს, ყოვლად მიუღებელია, რადგან ძალზე მკაცრად განსაზღვრული ლეგიტიმური ინტერესის ფარგლებს სცილდება.

3. ცილისწამების რეგულირების სამოქალაქო სამართლებრივი რეჟიმი

ცილისწამების რეგულირების სამოქალაქო სამართლებრივ რეჟიმს აწესებს საქართველოს სამოქალაქო სამართლის კოდექსი. ეს რეჟიმი ორი ნაწილისგან შედგება: ერთი ითვალისწინებს სასამართლოში საქმის წარმოებას იმ ზიანისთვის, რაც ცილისწამებით არის მიყენებული, ხოლო მეორე განსაზღვრავს ადამიანის უფლებას პასუხის გაცემასა და ცილისმწამებლური განცხადების უარყოფაზე.

3.1 ცილისწამების სამოქალაქო სამართლებრივი წარმოება

სამოქალაქო კოდექსის მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტის თანახმად:

ამ მუხლით გათვალისწინებული სიკეთის (პატივის, ღირსებისა და პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის) დაცვა ხორციელდება მიუხედავად ხელმყოფის ბრალისა, ხოლო თუ დარღვევა გამოწვეულია ბრალეული მოქმედებით, პირს შეუძლია მოითხოვოს ზიანის (ზარალის) ანაზღაურებაც. ზიანის ანაზღაურება შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს იმ მოგების სახით, რომელიც წარმოექმნა ხელმყოფს. ბრალეული ხელყოფის შემთხვევაში უფლებამოსილ პირს უფლება აქვს მოითხოვოს არაქონებრივი (მორალური) ზიანის ანაზღაურებაც. მორალური ზიანის ანაზღაურება შეიძლება ქონებრივი ზიანის ანაზღაურებისგან დამოუკიდებლად.

ჩვენი წყაროების თანახმად, მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტი უნდა განვიხილოთ ამავე მუხლის მე-2 პუნქტთან კავშირში, რომელიც უზრუნველყოფს ცილისმწამებლური განცხადების უარყოფის უფლებას, თუკი მისი ავტორი განცხადების სისწორეს ვერ დაამტკიცებს.

ცნება “ბრალეული ქმედება” არ არის განსაზღვრული სამოქალაქო კოდექსში, რაც მისი ძალზე ფართო ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას იძლევა. მაგალითად, სასამართლომ შესაძლოა “ბრალეულ ქმედებად” მიიჩნიოს ისეთი ქმედებაც, რომელიც გაუფრთხილებლობით არის ჩადენილი. ამიტომ ჩვენ რეკომენდაციას ვიძლევი, რომ ეს ცნება უფრო ღებგულურად და ნათლად განისაზღვროს კანონმდებლობაში.

მიუხედავად გემოთქმულისა, ჩვენი წყაროების ცნობით, სისხლის სამართალში გერმინი “ბრალეული ქმედება” განმარტებულია როგორც ქმედება, ჩადენილი მნიშვნელოვანი ზიანის მიყენების განმრავებით. სამოქალაქო სასამართლო პრაქტიკაში კი, როგორც წესი, “ბრალეული ქმედება” მოიცავს ისეთ ქმედებასაც, რომლის ავტორსაც გაცნობიერებული ჰქონდა, რომ შეიძლება დამდგარიყო მართლსაწინააღმდეგო შედეგი, თუმცა ინდიფერენტული დამოკიდებულება გააჩნდა მის მიმართ. რაც შეეხება ცილისწამების სფეროში ბრალეული ქმედების დეფინიციას, ჩვენი აზრით, ასეთად უნდა ჩაითვალოს პირის

¹⁰ მაგალითად, *Laptsevich v. Belarus*, 2000 წლის 20 მარტი.

¹¹ მაგალითად, *Goodwin v. United Kingdom*, 1996 წლის 27 მარტი.

მიერ გაკეთებული ან გამოქვეყნებული განცხადება, რომელიც სხვისი რეპუტაციისათვის ზიანის მიყენებას ისახავდა მიზნად ან თუ განმცხადებელი პირი ითვალისწინებდა ზიანის შესაძლებლობას, მაგრამ ამის მიმართ ინდეფერენტული დამოკიდებულება გამოიჩინა. ცოცხა სადავოა, რამდენად მოითხოვს ბრალის ცნება აღნიშნულ კონტექსტში იმის ცოდნას, რომ განცხადება იყო მცდარი. ამ საკითხს ჩვენ მე-3 პარაგრაფში განვიხილავთ.

მრავალ ქვეყანაში მოქმედ ცილისწამების კანონებთან შედარებით მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტი საკმაოდ მოკლე და მოგადი ხასიათისაა. შედეგად მიიღება ისეთი რეჟიმი, რომელიც დაცვის აუცილებელი ელემენტების ნაკლებობას განიცდის და მისი ბოროტად გამოყენების შესაძლებლობას იძლევა განსაკუთრებით თანამდებობის პირთა თუ სახელმწიფო ორგანოთა მხრიდან. ამ დებულების ნაკლოვანებებს მიეკუთვნება შემდეგი:

- 1) იყენებს “პირის” იმდენად ფართო დეფინიციას, რომ ფაქტობრივად ქმნის სახელმწიფო ორგანოთა მხრიდან ცილისწამების თაობაზე სასამართლოში პროცესის ინიცირების საფუძველს;
- 2) ვერ უზრუნველყოფს ფაქტის და მოსაზრების ერთმანეთისგან გამიჯვნას და, შესაბამისად, არ გამორიცხავს მოსაზრების გამოხატვისათვის სასამართლოში ცილისწამების თაობაზე საქმის წარმოების დაწყების შესაძლებლობას;
- 3) მტკიცების გვირგვინს აკისრებს მოპასუხეს იმ შემთხვევაშიც, როცა განცხადება საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხს შეეხება;
- 4) პასუხისმგებლობისგან არ ათავისუფლებს განსაზღვრულ კონტექსტში, მათ შორის საკანონმდებლო და სასამართლო პროცედურების განმავლობაში გაკეთებულ, ანცხადებებს;
- 5) ვერ იცავს პასუხისმგებლობისგან ინფორმაციის მაგარებელთა განსაზღვრულ ტიპებს, მათ შორის ინტერნეტ-როვაიდერებს;
- 6) ვერ უზრუნველყოფს “დასაბუთებული პუბლიკაციის” დაცვას;
- 7) ცილისწამების შესახებ სამოქალაქო სამართლებრივისაქმეების წარმოების დროს არ განსაზღვრავს მაგერიალური კომპენსაციის ზღვრულ ოდენობას;
- 8) არ აწესებს ცილისწამების საქმეებზე სასამართლოსთვის მიმართვის ხანდაზმულობის ვადას.

შემდეგ პარაგრაფებში ჩვენ განვიხილავთ მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტს და იმ საერთაშორისო სტანდარტებს, რომლებიც მას შეეხება. ასევე გავაკეთებთ რეკომენდაციებს აღნიშნული მუხლის შეცვლის თაობაზე.

3.1.ა. “პირის” ზედმეტად ფართო დეფინიცია

მე-18 მუხლი მოგადად ყველა პირს შეეხება. სამოქალაქო კოდექსის 1509-ე მუხლის თანახმად სახელმწიფო იურიდიულ პირს წარმოადგენს. 24-ე მუხლის თანახმად, სახელმწიფო, კერძო სამართლის იურიდიული პირის მსგავსად, მონაწილეობს სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობებში. შემდეგ ამას მოსდევს ის, რომ სახელმწიფოს უფლებამოსილებებს ამ დროს ახორციელებენ მისი ორგანოები (სამინისტროები, სახელმწიფო დეპარტამენტები და ა.შ.). მე-18 მუხლის თანახმად კი მათ ენიჭებათ ცილისწამების საქმეზე სასამართლოსთვის მიმართვის უფლება.

ცილისწამების თაობაზე სასამართლოსთვის მიმართვის უფლების გაფართოება ამ უფლების სახელმწიფოსთვის მინიჭების გზით საკმაოდ პრობლემატური საკითხია. დემოკრატიისთვის უკიდურესად მნიშვნელოვანია სახელმწიფო ხელისუფლების ღია კრიტიკის წახალისება და ხელშეწყობა. არანაკლებ მნიშვნელოვანია იმის გაცნობიერებაც, რომ თანამდებობის პირთა რეპუტაცია შემლუღულია და ყველა შემთხვევაში საჯარო ხასიათისაა. საბოლოო ჯამში თანამდებობის პირებს საკმარისი საშუალებები აქვთ თავის დასაცავად. აღნიშნულ მიზეზთა გამო, მე-19 მუხლის მოსაზრებით, სამთავრობო ორგანოებს ერთიანად უნდა აეკრძალოთ

ცილისწამების საქმეების სასამართლოში ინიცირების უფლება¹². მრავალ ქვეყანაში უზენაესმა სასამართლოებმა სასამართლოში საქმის ინიცირების უფლება შეუზღუდეს როგორც სახელმწიფო ორგანოებს, მათ შორის არჩეულ ორგანოებს, ისე სახელმწიფოს საკუთრებაში არსებულ კორპორაციებსა და თვით პოლიტიკურ პარტიებსაც კი¹³. საქართველომაც აღნიშნული გზა უნდა აირჩიოს.

რეკომენდაცია:

- მე-18 მუხლით ყველა სახის სახელმწიფო ორგანოს, მათ შორის ხელისუფლების საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო შტოებში შემავალს, უნდა აეკრძალოს ცილისწამებაზე სასამართლოში ჩივილის უფლება.

3.1.ბ. ამრის გამოხატვის დაცვა

მე-18 მუხლი არ ათავისუფლებს პასუხიმგებლობისგან მოსაზრების შემცველ განცხადებას. ამასთან დაკავშირებით ორი ძირითადი პრობლემა წარმოიქმნება. პირველი (უფრო ლეგალურად იხ. შემდეგი პარაგრაფი): მოპასუხეს, იმისათვის რომ თავიდან აიცილოს პასუხისმგებლობა, უწევს გამოთქმული მოსაზრების სისწორის დამტკიცება. რამდენადაც მოსაზრების სისწორის მტკიცება ფაქტობრივად შეუძლებელია, ამით ილახება ადამიანის უფლება ამრის გამოხატვის თავისუფლებაზე. როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა, “შეფასებითი მსჯელობის სისწორის დამტკიცების მოთხოვნა... თავისთავად ხელყოფს ამრის ქონის თავისუფლებას, რაც ამრის გამოხატვის თავისუფლების ფუნდამენტურ ნაწილს წარმოადგენს¹⁴.”

მეორე მნიშვნელოვანი პრობლემა ის არის, რომ კანონი ვერ უზრუნველყოფს მოსაზრებათა სათანადო დაცვას, რაც საერთაშორისო სამართლით არის გარანტირებული. “მე-19 მუხლი” იმ პოზიციას იმიარებს, რომ ამრის გამოხატვა აბსოლუტური დაცვით უნდა სარგებლობდეს¹⁵. ეს პოზიცია ერთი მხრივ განპირობებულია საერთაშორისო სამართლით, რომელიც ამრის ქონის აბსოლუტურ დაცვას უზრუნველყოფს, ხოლო მეორე მხრივ ცილისწამების შესახებ იმ დებულებათა ბოროტად გამოყენებით, რომლებიც ფაქტობრივად მოსაზრებათა გამოხატვის კრიმინალიზაციას ახორციელებენ. აღსანიშნავია, რომ მოსაზრება მრავალი ქვეყნის იურისპრუდენციაში აღარ არის დასჯადი, ხოლო დანარჩენი ქვეყნების პრაქტიკაშიც აღნიშნული გენდენცია შეინიშნება. საერთოდ ფართოდ არის აღიარებული, რომ მოსაზრების შემცველი განცხადება გაცილებით უფრო ძლიერ დაცვას საჭიროებს, ვიდრე ფაქტის შემცველი (მცდარი) განცხადება. ეს წესი გამიარებულია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ, რომელიც აღნიშნული ტიპის განცხადებების, მათ შორის ყველაზე მწვავე ფორმაში გამოთქმულის, უმაღლეს დაცვას უზრუნველყოფს. მე-18 მუხლი არ ითვალისწინებს ამ სტანდარტებს.

რეკომენდაცია:

- მე-18 მუხლში ნათლად უნდა აღინიშნოს, რომ მოსაზრების შემცველი განცხადება არ შეიძლება გახდეს ცილისწამების თაობაზე საქმის წარმოების დაწყების საფუძველი.

3.1.გ. მტკიცების გვირითი

¹² იხ. “ცილისწამება”, მესამე პრინციპი.

¹³ იხ. მაგალითისთვის *Derbyshire County Council v. Times Newspaper LTD.* (1993, გაერთიანებული სამეფო); *Rajgopal v. State of Tamil Nadu* (1994, ინდოეთი); *City of Chicago v. Tribune Co.* (1923, aSS); *Die Spoorbond v. South African Railways* (1946, სამხრეთი აფრიკა); *Post and Telecommunications Cooperation v. Modus Publications* (1997, ზიმბაბვე)

¹⁴ *Dichand and others v. Avstria*, 2002 წლის 26 თებერვალი.

¹⁵ იხ. “ცილისწამება”, მეათე პრინციპი.

როგორც ზემოთ იქნა აღნიშნული, მე-18 მუხლის მე – 6 პუნქტი განისაზღვრება მე – 18 მუხლის მე – 2 პუნქტით ისე, რომ მოპასუხე ყოველთვის იმარჯვებს პროცესზე, თუკი შეძლებს გაკეთებული განცხადების სისწორის დამტკიცებას. უკეთესი იქნებოდა ეს შედეგი უშუალოდ მე-6 პუნქტშიც ყოფილიყო მითითებული. თუმცა ნებისმიერ შემთხვევაში ეს წესი არ ეწინააღმდეგება “მე-19 მუხლის” პრინციპებს, რომელთა თანახმადაც დაუშვებელია პირისთვის პასუხისმგებლობის დაკისრება იმ განცხადებისთვის, რომელიც სწორ ფაქტს შეიცავს¹⁶.

მიუხედავად ამისა, მე-18 მუხლის თანახმად, ცილისწამების თაობაზე სასამართლოში სამოქალაქო საქმის წარმოების დროს მტკიცების გვირითი ეკისრება პირს, რომელმაც გააკეთა სადავო განცხადება. თუკი პირი ვერ შეძლებს დაამტკიცოს, რომ განცხადება სიმართლეს შეეფერება, მას დაეკისრება პასუხისმგებლობა. საერთაშორისო და შედარებით სტანდარტების თანახმად, აღნიშნული წესი, განსაკუთრებით მაშინ, როცა საქმე საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხებს შეეხება, უსაფუძვლოდ მძიმე გვირითს აკისრებს მედიას, რომელსაც შეიძლება ინფორმაციის კონფიდენციალური წყაროს დაცვა დასჭირდეს. ამიტომ, როგორც წესი, სასამართლოები განცხადების მცდარობის მტკიცების გვირითს აკისრებენ მოსარჩელეს განსაკუთრებით ისეთ საქმეებზე, რომლებიც საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხებს შეეხება¹⁷.

რეკომენდაცია:

- იქ, სადაც სადავო განცხადება საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხს შეეხება, განცხადების სიმცდარის მტკიცების გვირითი უნდა დაეკისროს მოსარჩელეს.

3.1.დ. პასუხისმგებლობისგან გათავისუფლება

ზოგადად აღიარებულია, რომ განსაზღვრული ტიპის განცხადებები არ იწვევს პასუხისმგებლობას ცილისწამების კანონის საფუძველზე. ეს ქება იმ საკითხებს, რომლებიც საზოგადოებრივი ინტერესის სფეროში შედის, რომ ხალხმა ისაუბროს თავისუფლად ისე, რომ არ ეშინოდეს პასუხისმგებლობის დაკისრების იმის გამო, რაც განაცხადა. როგორც აღამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განმარტა, ეს წესი შეეხება იმ განცხადებებს, რომლებიც გაკეთდა სასამართლოში, საკანონმდებლო ან სხვადასხვა სახელმწიფო ორგანოში. ობიექტური ინფორმაციის მიწოდება აღნიშნული განცხადებების შესახებ ასევე უნდა იქნეს დაცული¹⁸.

ცილისწამების მე-11 პრინციპში მოცემულია ის განცხადებები, რომლებიც აღნიშნული დაცვით სარგებლობს:

- 1) განსაზღვრული ტიპის განცხადებები არ უნდა იწვევდეს პასუხისმგებლობას ცილისწამების კანონის საფუძველზე. მინიმუმ მათ მიეკუთვნება:
 1. განცხადება, გაკეთებული საკანონმდებლო ორგანოს საქმიანობის პროცესში როგორც არჩეული დეპუტატების მიერ კომიტეტებსა და და დებატებში, ისე იმ პირების მიერ, რომლებიც მოწმის სტატუსით იყვნენ მიწვეული კომიტეტებში ჩვენების მისაცემად;
 2. განცხადება, გაკეთებული მუნიციპალური ორგანოების საქმიანობის პროცესში ამ ორგანოთა წევრების მიერ;

¹⁶ იხ. “ცილისწამება”, მეშვიდე პრინციპის ა) პუნქტი.

¹⁷ იხ. “ცილისწამება”, მეშვიდე პრინციპის ბ) პუნქტი.

¹⁸ იხ. მაგალითისთვის, *A. v. the United Kingdom*, 2002 წლის 17 დეკემბერი (საკანონმდებლო ორგანოთა წევრები მაღალი დონის დაცვით უნდა სარგებლობდნენ იმ განცხადებებისთვის, რასაც ისინი ოფიციალური უფლებამოსილების განხორციელებისას აკეთებენ); *Nikula v. Finland*, 2002 წლის 21 მარტი (სასამართლო წარმოების პროცესში გაკეთებული განცხადებები მაღალი დონის დაცვით უნდა სარგებლობდნენ); *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway*, 1999 წლის 20 მაისი (როგორც მედიის საშუალებებს, ისე სხვებს უნდა შეეძლოთ თვისუფლად გააკეთონ ობიექტური მოხსენება ოფიციალური დასკვნებისა და განცხადებების შესახებ)

3. განცხადება, გაკეთებული სასამართლოში საქმის წარმოების ყველა სტადიაზე საქმის წინასწარი მოსმენის ჩათვლით საქმის წარმოებაში უშუალოდ მონაწილე პირთა (მოსამართლე, მხარეები, მოწმე, ადვოკატი, ნაფიცი მსაჯული) მიერ გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც გაკეთებული განცხადება კავშირში არ არის მიმდინარე სასამართლო პროცესთან;
4. განცხადება, გაკეთებული იმ ორგანოს წინაშე, რომელსაც ადამიანის უფლებათა დარღვევების გამოვლენისა და გამოძიების ოფიციალური უფლებამოსილება გააჩნია;
5. საკანონმდებლო ორგანოს განკარგულებით გამოქვეყნებული დოკუმენტი;
6. ობიექტური ინფორმაციის მიწოდება ამ პრინციპის 1-5 პუნქტებით გათვალისწინებულ მასალებზე;
7. ობიექტური ინფორმაციის მიწოდება იმ მასალების თაობაზე, რომელთა გავრცელების საფუძველს წარმოადგენს მათი ოფიციალური სტატუსი. მათ მიეკუთვნება საჯარო განხილვის გზით უცხოეთის სასამართლო ან საკანონმდებლო ორგანოს, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციის, მიერ გამოცემული ოფიციალური დოკუმენტაცია.

2) განსაზღვრული ტიპის განცხადებებისთვის პირი უნდა გათავისუფლდეს პასუხისმგებლობისგან, თუკი არ დამტკიცდება, რომ განცხადება გაკეთდა ბოროტი განზრახვით. ეს წესი მოიცავს იმ განცხადებებსაც, რომლებიც გაკეთდა გარკვეული სამართლებრივი, მორალური, სოციალური ინტერესისა თუ მოვალეობის შესრულებისას.

რეკომენდაცია:

- მე-18(6) მუხლმა უნდა გაითვალისწინოს პასუხისმგებლობისგან გათავისუფლება იმ განცხადებებისთვის, რომლებიც ზემოთ მოყვანილ კატეგორიებს განეკუთვნება.

3.1.ე. მხოლოდ გარკვეული ტიპის ინფორმაციის გამავრცელებლების პასუხისმგებლობისგან გათავისუფლება

არსებობს საფრთხე, რომ მე-18(6) მუხლის შესაბამისად ინტერნეტ-პროვაიდერებს შეიძლება დაეკისროთ პასუხისმგებლობა, როგორც განცხადების ბრალეულად გამავრცელებლებს, თუკი მათთვის ცნობილი იყო, რომ აღნიშნული განცხადების გამო სასამართლოში დაიწყო დავა. პასუხისმგებლობის დაკისრების საფრთხე მრავალ პროვაიდერს გახდის იძულებულს, განცხადება გასაჩივრებისთანავე მოხსნას ინტერნეტგადაცემის მიუხედავად იმისა, რამდენად ლეგიტიმურია გასაჩივრება. ეს არის კლასიკური მაგალითი გამოხატვის შემღუღისა, რაც ამკარად ეწინააღმდეგება ამრის გამოხატვის თავისუფლების პრინციპებს.

ყოველივე ამის საფუძველზე აღიარებულ იქნა ინტერნეტთან დაკავშირებით სპეციალური დაცვის უზრუნველყოფის აუცილებლობა, რაც ასახულია „ცილისწამების“ მე-12 პრინციპში, რომლის თანახმადაც:

ორგანიზაციებს, რომელთა ფუნქციაც გარკვეულ განცხადებებთან მიმართებაში შემოიფარგლება ინტერნეტთან ტექნიკური კავშირით, ინტერნეტში ინფორმაციის გადაგზავნითა და ვებ-გვერდის ან მისი ნაწილის შევსებით, ცილისწამების კანონის საფუძველზე არ დაეკისრებათ პასუხისმგებლობა გარდა იმ შემთხვევისა, როცა მათ თვითონ გააკეთეს ცილისმწამებლური განცხადება.

რეკომენდაცია:

- ინტერნეტ-პროვაიდერები და სხვა ორგანიზაციები თუ ინდივიდები, რომლებიც მსგავს ფუნქციებს ახორციელებენ ინტერნეტთან მიმართებაში, უნდა გათავისუფლდნენ ცილისწამებისთვის გათვალისწინებული პასუხისმგებლობისგან მანამ, სანამ ისინი თვითონ არ მიიღებენ გასაჩივრებულ განცხადებას.

3.1.ვ. დასაბუთებული პუბლიკაციის დაცვა

მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტი ითვალისწინებს პასუხიმგებლობას ყველას მიმართ, ვინც ბრალეულია ცილისმწამებლური განცხადებით გამოწვეული მიანის მიყენებაში. როგორც ზემოთ იქნა აღნიშნული, ცნება „ბრალეული“ არ არის განსაზღვრული სამოქალაქო კოდექსში. იგი შეიძლება განმარტებული ყოფილიყო როგორც ისეთი განცხადების გავრცელება, რომლის სიმცდარე აშკარა იყო, თუმცა უფრო ფართო ინტერპრეტაციაც არის შესაძლებელი. აქედან გამომდინარე, პირს შეიძლება იმ შემთხვევაშიც დაეკისროს პასუხიმგებლობა, თუკი მას გაცნობიერებული ჰქონდა თავისი განცხადების ცილისმწამებლური ხასიათი და იმ შემთხვევაშიც, როცა მას ეგონა, რომ განცხადება შეესაბამებოდა სიმართლეს. როცა არსებობს ასეთი ფართო და ზოგადი სტანდარტი, საფუძველზე შესაძლებელია, რომ მე-18 მუხლის საფუძველზე მედიის ძალიან ბევრი საშუალება გახდეს მოპასუხე ცილისწამების თაობაზე სასამართლოში საქმის წარმოებისას.

წესი, რომელიც პასუხიმგებლობას ითვალისწინებს მცდარი განცხადების გავრცელებისთვის, თუკი გამავრცელებელმა იცოდა, რომ განცხადება საზიანო იყო პირის რეპუტაციისთვის, განსაკუთრებით უსამართლოა მედიასთან მიმართებაში. მედიის მოვალეობაა, უზრუნველყოს საზოგადოება ინფორმაციით, რის გამოც ხშირად აქვეყნებს ან გადასცემს ინფორმაციას მანამ, სანამ ფაქტის სისწორე საბოლოოდ დაზუსტდება. ყველაზე გამოცდილი ჟურნალისტებიც კი უშვებენ შეცლომებს. ყოველი ცრუ განცხადებისათვის მათი დასჯა ფაქტობრივად შეუძლებელს გახდის საზოგადოებისთვის დროული ინფორმაციის მიწოდებას.

იურისდიქციების მზარდი რაოდენობა მიიჩნევს, რომ „დასაბუთებულობა“, „კეთილსინდისიერება“ და „სათანალო ყურადღების გამოჩენა“ პასუხიმგებლობისგან გათავისუფლების საკმარის საფუძველს წარმოადგენს მაშინ, როცა გრადიციული წესის თანახმად, მოპასუხეს ეკისრება პასუხიმგებლობა ყველა შემთხვევაში, როცა ის ავრცელებს მცდარ ან ისეთ განცხადებას, რომლის სიმუსტის დამტკიცებასაც ვერ შეძლებს. აღნიშნული თანამედროვე მიდგომა უზრუნველყოფს იმ პირთა დაცვას, რომლებმაც გონივრულ საფუძველზე დაყრდნობით გამოაქვეყნეს საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხთან დაკავშირებული განცხადება. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს თანახმად, მედიისთვის „დასაბუთებულობის“ ტესტის წარმატებით ჩაბარებად ჩაითვლება, თუკი იგი საზოგადოდ მიღებული პროფესიული სტანდარტების შესაბამისად მოქმედებდა¹⁹. ამგვარი მიდგომა უზრუნველყოფს გაცილებით უკეთეს ბალანსს ამრის გამოხატვის თავისუფლებასა და რეპუტაციის დაცვას შორის.

რეკომენდაცია:

- მე-18 მუხლში გათვალისწინებულ უნდა იქნას დასაბუთებული პუბლიკაციის დაცვა ზემოთ აღნიშნული პირობების შესაბამისად.

3.1.8. სანქციები

უსამართლოდ მძიმე სანქციები *პერ სე*, იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ისინი ისეთ განცხადებებს შეეხება, რომლებიც ცილისმწამებლურად არის საყოველთაოდ აღიარებული, არღვევს უფლებას ამრის გამოხატვის თავისუფლებაზე. როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა, ცილისწამებისათვის დაკისრებული სანქცია გონივრულ შესაბამისობაში უნდა იყოს რეპუტაციისთვის მიყენებულ მიანთან²⁰. ამ სტანდარტის ცხოვრებაში გაგარებისთვის აუცილებელია, რომ სანქციების დაწესების კონკრეტული წესები ცილისწამების შესახებ ეროვნული კანონმდებლობით განისაზღვროს. ფულადი კომპენსაციის პოტენციურად უარყოფითი ეფექტის მხედველობაში მიღებით პრიორიტეტი ანაზღაურების არამაგერიალურ ფორმებს უნდა მიენიჭოს. კანონით უნდა განისაზღვროს არამაგერიალური

¹⁹ იხ. *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway*. იხ. ასევე "ცილისწამება", მეცხრე პრინციპი.

²⁰ *Tolstoy Miloslavsky v. United Kingdom*, 1995 წლის 13 ივლისი.

ზიანისთვის გადასახდელი კომპენსაციის მაქსიმუმი. ამ მაქსიმუმის გამოყენება უნდა მოხდეს მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში²¹.

მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტში უბრალოდ აღნიშნულია, რომ შესაძლებელია კომპენსაციის დაწესება არამაგერიალური ზიანისთვის, რითაც ეს მუხლი ფაქტობრივად ახდენს დიდი ოდენობით კომპენსაციის მოთხოვნისა და მისი შესაძლო დაკმაყოფილების წახალისებას²².

მე-18 მუხლში ასევე აღნიშნულია, რომ ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა შეიძლება იმ მოგების სახით, რომელიც წარმოექმნა ხელმყოფს. ჩვენი ინფორმაციის თანახმად, ეს წესი მიზნად ისახავს, სარგებელი მოუტანოს იმ პირს, რომელსაც უშუალოდ მიაღება ზიანი ცილისმწამებლური განცხადებით. უფრო ფართო დებულების გამოყენება, კერძოდ ზიანის ანაზღაურების დაშვება ყველა სახის მოგებიდან, რომელიც ცილისმწამებლური განცხადების გამოქვეყნების საფუძველზე იქნა მიღებული, შეუსაბამო და ძალზე პრობლემატური იქნებოდა ამრის გამოხატვის თავისუფლების დაცვის მიზნებიდან გამომდინარე. შესაბამისად მე-18(6) მუხლში აღნიშნული ეს წესი უფრო ლეგალურად უნდა ჩამოყალიბდეს.

რეკომენდაცია:

- მე-18 მუხლით მუსკად უნდა განისაზღვროს, რომ გადასახდელი კომპენსაციის ოდენობის დადგენა უნდა მოხდეს მიყენებულ ზიანთან მკაცრ შესაბამისობაში.
- ანაზღაურების ფორმის განსაზღვრისას აქცენტი არამაგერიალურ ფორმებზე გაკეთდეს და ფულადი კომპენსაციის გამოყენება მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევაში მოხდეს.
- არამაგერიალური ზიანისთვის კომპენსაციის მაქსიმუმი კანონით განისაზღვროს, ხოლო ამ მაქსიმუმის გამოყენება მხოლოდ განსაკუთრებით მძიმე საქმეებზე მოხდეს.
- კანონით ნათლად განისაზღვროს, რომ ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა იმ მოგების სახით, რომელიც წარმოექმნა ხელმყოფს, შეეხოს მხოლოდ იმ სარგებელს, რომლის წარმოშობაც პირდაპირ უკავშირდება ცილისმწამებლურ განცხადებას.

3.1.თ. ხანდაზმულობის ვადა

მე-18(6) მუხლი არ აწესებს ვადას, რომლის განმავლობაშიც შესაძლებელია გასაჩივრდეს ცილისმწამებლური განცხადება და ეს ხარვეზი არც სამოქალაქო კოდექსშია გამოსწორებული. შესაბამისად, არ არსებობს ცილისმწამებლური განცხადების გასაჩივრებისთვის დადგენილი ზღვრული ვადა.

ცილისმწამებლური განცხადების გავრცელებიდან დიდი ხნის გასვლის შემდეგ სასამართლოში საქმის ინიცირების დაშვება მოპასუხეს ფაქტობრივად ართმევს შესაძლებლობას, სათანადოდ დაიცვას თავი პროცესზე. უსამართლოდ გაწეული საქმეები უარყოფით გემოქმედებას ახდენს მოპასუხის ამრის გამოხატვის თავისუფლებაზე, ისევე როგორც მოსარჩელის შესაძლებლობაზე, მიიღოს ზიანის ადეკვატური და ღროული ანაზღაურება. ცილისწამებაში სარჩელის შეტანის ხანდაზმულობის ვადა გარკვეული გამონაკლისების გარდა განისაზღვრება

²¹ იხ. "ცილისწამება", მე-15 პრინციპი.

²² მიუხედავად იმისა, რომ სამოქალაქო კოდექსის 413-ე მუხლის თანახმად, კომპენსაცია არამაგერიალური ზიანისთვის უნდა იყოს გონივრული და სამართლიანი, მე-18 მუხლში აღნიშნული დებულება არ არის მთლიანად გამიარებული. ჩვენი წყაროების ცნობით, ეს ქმნის საკმაოდ დიდ ალბათობას, რომ მე-18 მუხლის გამოყენება მოხდება 413-ე მუხლის გაუთვალისწინებლად.

ერთი წლით პუბლიკაციის გამოქვეყნების დღიდან. ასეთი მიდგომა აღიარებულ იქნა მრავალი ქვეყნის იურისდიქციაში.²³

რეკომენდაცია:

- აუცილებელია ცილისწამების საქმეზე სასამართლოში სარჩელის შეტანის უფრო შემოკლებული ვადის განსაზღვრა გარკვეული გამოჩანკლისების გარდა.

3.2 პასუხის გაცემის უფლება

მე-18 მუხლის მე-4 პუნქტი უზრუნველყოფს პასუხის გაცემის უფლებას შემდეგი სახით:

პირს, რომლის პატივისა და ღირსების შემლახველი ცნობებიც გამოქვეყნდა მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში, უფლება აქვს გამოაქვეყნოს საპასუხო ცნობები ინფორმაციის იმავე საშუალებებში.

პასუხის გაცემის უფლება წარმოადგენს ყველაზე საკამათო სფეროს მედია-სამართალში²⁴. სიგყვის თავისუფლების დამცველი ორგანიზაციები, მათ შორის “მე-19 მუხლი”, მიიჩნევენ, რომ აღნიშნული უფლება უნდა იყოს ნებაყოფლობითი ხასიათისა და არ განისაზღვროს კანონით. პასუხის გაცემის უფლება უნდა განხორციელდეს მხოლოდ გარკვეული პირობების დაცვით, რომლებიც არ არის მითითებული მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტში. აღნიშნულ პირობებში იგულისხმება, რომ პასუხის უფლება:

- უნდა იქნეს გამოყენებული მხოლოდ იმ განცხადების საპასუხოდ, რომელიც არღვევს იმ პირის უფლებას, ვინც ითხოვს პასუხის გაცემას. ამ უფლების გამოყენება არ შეიძლება იმ მოსაზრების კომენტარებისთვის, რომელიც მის მკითხველსა თუ მაყურებელს არ მოეწონა;
- უნდა განხორციელდეს ორიგინალური სტატიისა თუ გადაცემის მსგავს ფორმატში;
- მოცულობით უნდა იყოს ორიგინალური სტატიისა თუ გადაცემის პროპორციული;
- უნდა შეიძლოს მხოლოდ ორიგინალურ ტექსტში მოცემულ არასწორ თუ შეცდომაში შემყვან ფაქტებზე საუბრით;
- თუკი იგი თვითონ შეიცავს მცდარ ან შეურაცხყოფელ ლექსიკას, უზრუნველყოფილ უნდა იქნას მისი უარყოფის შესაძლებლობა;
- არ უნდა იქნეს გამოყენებული, როგორც ახალი საკითხებისა თუ სხვა სწორი ფაქტების კომენტარების შესაძლებლობა.

ნათელია, რომ მე-18(6) მუხლი ვერ უზრუნველყოფს აღნიშნული სტანდარტების დაცვის შესაძლებლობას. მაგალითად, არ განსაზღვრავს პასუხის შინაარსსა და ზომას.

აღნიშნული დებულება მისი ბოროტად გამოყენების გაცილებით დიდ საფრთხეს შეიცავს, თუკი მას სამოქალაქო კოდექსით განსაზღვრული “პირის” მიზანშეუწონლად ფართო დეფინიციასთან მიმართებაში განვიხილავთ. სახელმწიფო ორგანოებს ფაქტობრივად უფლება ენიჭებათ და, რა თქმა უნდა, გამოიყენებენ კიდევ იმ შესაძლებლობას, რომ მოითხოვონ პასუხის უფლება ნებისმიერ შემთხვევაში, როცა ჩათვლიან, რომ მასმედიის კონკრეტული პუბლიკაციით მოხდა მათი ცილისწამება მათ შორის იმ შემთხვევაშიც, როცა განცხადება საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხს შეეხება. საერთაშორისო სამართალი არ ანიჭებს

²³ იხ. მაგალითისთვის, იურიდიულ მრჩეველთა მოხსენება ცილისწამებაზე ირლანდიაში, გამოქვეყნებული 2003 წლის მარტში. ასევე იხ. “ცილისწამება”, ნაწილი მეორე, პრინციპი მეხუთე.

²⁴ აშშ-ში აღნიშნული უფლება არაკონსტიტუციურად არის მიჩნეული იმ საფუძველით, რომ განიხილება როგორც ჩარევა სარელაქციო დამოუკიდებლობაში. იხ. *Miami Herald Publishing Co v. Tornillo*. შედარებისთვის, ევროპაში პასუხის გაცემის უფლება წარმოადგენს ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეზოლუციის ობიექტს. რეზოლუცია პასუხის გაცემის უფლებაზე მიღებულ იქნა 1974 წლის 2 ივლისს. იხ. ასევე ადამიანის უფლებათა ინტერ-ამერიკული სასამართლოს საკონსულტაციო ხასიათის დასკვნა, *Enforceability of the Right to Reply or correction*. მრავალ დასავლეთ ევროპულ ქვეყანაში კანონით არის უზრუნველყოფილი პასუხის გაცემის უფლება და აღნიშნული კანონები მნიშვნელოვანწილად ეფექტური.

სახელმწიფო ორგანოებს პასუხის უფლებას, იგივე წესი უნდა იქნეს გამოარებული საქართველოშიც.

პასუხის გაცემის უფლება არსებული ფორმით თანამდებობის პირებზეც არ უნდა გავრცელდეს, როგორც მინიმუმ იმ საკითხებთან მიმართებაში მაინც, რომლებიც მათ მიერ სახელმწიფო ფუნქციების განხორციელებას უკავშირდება. რადგან თანამდებობის პირებს შესაძლებლობა აქვთ, ბოროტად გამოიყენონ ეს უფლება ყველა შემთხვევაში, როცა მათი საქმიანობა გახდება მასშედიის კრიტიკის ობიექტი. შედეგად მედიას შეიძლება ძალიან ძვირი დაუჯდეს თავისი პირდაპირი ფუნქციის განხორციელება. ცილისწამების კანონმდებლობასთან დაკავშირებული ყველაზე მეტი პრობლემა სწორედ ამ სფეროში იჩენს თავს. მაგალითად, მოსარჩელეს არ მოეთხოვება დაამტკიცოს, რომ გამოქვეყნებული ინფორმაცია მცდარია, გარდა ამისა, პუბლიკაციის დასაბუთებულობა არ წარმოადგენს პასუხის გაცემის უფლებაზე უარის თქმის საფუძველს.

რეკომენდაცია:

- პასუხის გაცემის უფლება უფრო დეტალურად უნდა განისაზღვროს და შეიზღუდოს ზემოთ აღნიშნული პრინციპების გათვალისწინებით. კერძოდ, ამ უფლების გამოყენება მხოლოდ იმ საქმეებით უნდა შემოიფარგლოს, როცა მოსარჩელის კანონიერი უფლება დაირღვა.
- სახელმწიფო ორგანოები არ უნდა სარგებლობდნენ პასუხის გაცემის უფლებით.
- პასუხის უფლების გამოყენების პირობები თანამდებობის პირებისთვის უნდა განისაზღვროს, როგორც მინიმუმ, იმ განცხადებებთან მიმართებაში მაინც, რომლებიც მათ მიერ სახელმწიფო ფუნქციების განხორციელებასთანაა დაკავშირებული. ამ პირობებით თანამდებობის პირებს უნდა დაეკისროთ ვალდებულება, დაამტკიცონ განცხადების სიმცდარე, ასევე უნდა განისაზღვროს, რომ თუკი პუბლიკაცია დასაბუთებულია, მედიას აქვს უფლება, უარი თქვას პასუხის გამოქვეყნებაზე.

3.3 უარყოფის უფლება

მე-18 მუხლი შეიცავს ორ დებულებას, რომლებიც უარყოფის უფლებასთანაა დაკავშირებული. ამ მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად:

პირს უფლება აქვს სასამართლოს მეშვეობით მოითხოვოს იმ ცნობების უარყოფა, რომლებიც ლახავს მის პატივს, ღირსებას, პირადი ცხოვრების საიდუმლოებას, პირად ხელშეუხებლობას ან საქმიან რეპუტაციას, თუ ამ ცნობების გამავრცელებელი არ დაამტკიცებს, რომ ისინი სინამდვილეს შეეფერება. იგივე წესი გამოიყენება ფაქტობრივი მონაცემების არასრულად გამოქვეყნებისთვის, თუკი ამით ილახება პირის პატივი, ღირსება ან საქმიანი რეპუტაცია.

ხოლო მე-3 პუნქტის თანახმად:

თუ პატივის, ღირსების, საქმიანი რეპუტაციის ან პირადი ცხოვრების საიდუმლოების შემლახველი ცნობები გავრცელებულია მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით, მაშინ მათი უარყოფაც უნდა მოხდეს ამავე საშუალებებით. თუ ამგვარ მონაცემს შეიცავს ორგანიზაციის მიერ გაცემული საბუთი, მაშინ ეს საბუთი უნდა შეიცვალოს და ამის შესახებ ეცნობოს დაინტერესებულ პირებს.

აღნიშნული დებულებები მრავალ სერიოზულ პრობლემას წარმოშობს. პირველ ყოვლისა როგორც სახელმწიფო ორგანოებს, ისე თანამდებობის პირებს უფლება ეძლევათ, მოითხოვონ გასაჩივრებული განცხადების უარყოფა, რომლებიც რაიმე სახით მაინც არის მათთან კავშირში. ამან კი პოტენციურად შეიძლება კაგასგროფული შედეგი მოუტანოს მასშედიას.

მეორე პრობლემა ისაა, რომ, როგორც მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტის შემთხვევაში, აქაც აღნიშნული დებულებებით განსაზღვრული მტკიცების გვირითიც უსამართლო ხასიათს აგარებს.

როგორც ზემოთ აღინიშნა საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხებთან დაკავშირებული განცხადების გასაჩივრებისას, მისი სიმცდარისა და ცილისმწამებლური ხასიათის მტკიცების გვირით უნდა დაეკისროს მოსარჩელეს. კანონის ეს დებულება არსებული ფორმით სერიოზულ საფუძველს ქმნის, რომ მას ბოროტად გამოიყენებენ ის კერძო თუ საჯარო პირები, რომელთა მიზანია, ხელი შეუშალონ ისეთ პუბლიკაციებს, რომლებიც საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხებთანაა დაკავშირებული და მედიისა თუ სხვა ორგანიზაციებისა და ინდივიდების ლეგიტიმურ ინტერესს წარმოადგენს. ერთადერთი, რისი გაკეთებაც აღნიშნული მიზნის მისაღწევად არის საჭირო, განცხადების სასამართლოში გასაჩივრებაა. ამ შემთხვევაში მედიის საშუალებას, სხვა ორგანიზაციასა თუ ინდივიდს მკაცრი სასამართლო მოთხოვნების გათვალისწინებით მოუწევს იმის დამტკიცება, რომ გასაჩივრებული განცხადება სიმართლეს შეეფერება. ასე იქნება მაშინაც, როცა პუბლიკაცია საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხს შეეხება და მაშინაც, როცა ზემოთ აღნიშნული პირები განცხადების გამოქვეყნების დროს დიდი სიფრთხილით მოქმედებდნენ. წარმატების შემთხვევაშიც კი მოპასუხეებს შესაძლოა მნიშვნელოვანი სასამართლო ხარჯების გადახდა დაეკისროთ. არსებობს საფრთხე, რომ მასმედიის საშუალებები მარტივ გამოსავალს მიაჩნტებენ უპირატესობას და ყოველი მოთხოვნის შემთხვევაში გამოაქვეყნებენ განცხადების უარყოფას. ამით ისინი თავიდან აირიდებენ იმ საშიშროებას, რაც ახლავს განცხადების უარყოფის უფლების გამოყენებაზე უარს, რადგან ამგვარი უარის შემთხვევაში მათ შესაძლოა სასამართლოში მოუწიოთ თავიანთი უარის დაცვა დროისა და ფულის ფასად.

მესამე პრობლემა ის არის, რომ მე-18 მუხლის მე-2 პუნქტი არ განმარტავს, თუ რას ნიშნავს ტერმინი “ფაქტობრივი მონაცემების არასრული გამოქვეყნება”. ეს ტერმინი შესაძლოა ძალზე ფართოდ იქნეს ინტერპრეტირებული. მაგალითად, მოიცვას არასწორი დასკვნები, რომლებიც ხალხმა შეიძლება გამოიგანოს ისეთი სტაგნიდან, რომელიც სინამდვილეს შეესაბამება. ტერმინის ისე განმარტება, რომ მან მოიცვას ნამდვილი ფაქტების არასრული გავრცელება, ჩვენი აზრით, აბსოლუტურად მიუღებელია. დაუშვებელია, რომ მასმედიის საშუალებას ან სხვა ორგანიზაციასა თუ ინდივიდს მოეთხოვოს იმ განცხადების უარყოფა, რომელიც სიმართლეს შეეფერება მიუხედავად იმისა, თუ რა ეფექტს ახდენს იგი სხვათა რეპუტაციაზე. ეჭვგარეშეა, რომ ეს პრობლემა პირდაპირ უკავშირდება პასუხის გაცემის უფლებას.

მეოთხე პრობლემა ისაა, რომ სავარაუდოდ სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული უარყოფის უფლება მოიცავს ყველა სახის პუბლიკაციას, გამოქვეყნებულს ნებისმიერი ორგანიზაციის მიერ. შეზღუდული ბიუჯეტის მქონე პაგარა ორგანიზაციებზე არ უნდა ვრცელდებოდეს პუბლიკაციის უარყოფის გამოქვეყნების მოთხოვნები. შესაძლოა ასეთი მოთხოვნების წარდგენის შიშით ძალიან ბევრმა ასეთმა ორგანიზაციამ უბრალოდ აღარ გარისკოს მთავრობასთან დაკავშირებული საზოგადოებრივი ინტერესის სფეროში შემავალი საკითხების კომენტირება.

რეკომენდაცია:

- აღნიშნული დებულებებით უარყოფის უფლების გამოყენება უნდა შემოიფარგლოს მასმედიის მიერ გავრცელებული მხოლოდ იმ ფაქტებით, რომელთა სიმცდარის დამტკიცებასაც მოსარჩელე შეძლებს.

4. კრიმინალური ცილისწამება.

4.1 კრიმინალური ცილისწამების ბუნება

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 148-ე მუხლის თანახმად:

ცილისწამება დანაშაულის დაბრალებით ისჯება ჯარიმით ან საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით ვადით ასიდან ორას საათამდე, ანაღ გამასწორებელი სამუშაოთი ვადით ერთ წლამდე.

ჩვენთვის გასაგებია ტერმინი “ცილისწამება დანაშაულის დაბრალებით”, რომელიც გულისხმობს განცხადებას პირის მიერ ამა თუ იმ დანაშაულის ჩადენის მტკიცებით. ჩვენი წყაროების ცნობით, აღნიშნულ დანაშაულთან დაკავშირებით ასევე მოქმედებს შემდეგი წესები:

1. მხოლოდ დაზარალებულს აქვს უფლება, ინიცირება გაუკეთოს ცილისწამების საქმეზე სისხლის სამართლებრივ წარმოებას. პროკურორი საქმეში ერთვება მხოლოდ დაზარალებულის მოთხოვნით.
2. მტკიცების ტვირთი ეკისრება ბრალმძებელს, რომელმაც გონივრულ ეჭვს გარეშე უნდა დაამტკიცოს განცხადების ცილიმწამებლური ხასიათი.
3. ცილისმწამებლურად ჩაითვლება განცხადება, გაკეთებული დაზარალებულისათვის მიანის მიყენების განზრახვით ან ასეთი მიანის შესაძლებლობის ცოდნით.

148-ე მუხლით გათვალისწინებული ქმედების ჩადენისათვის განსაზღვრული სასჯელები:

1. საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა. ეს ნიშნავს მსჯავრდებულის თავისუფალ დროს უსასყიდლო შრომას, რომლის სახესაც განსაზღვრავს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანო. ყოველდღიურად ასეთი შრომის ხანგრძლივობა ოთხი საათია. აქედან გამომდინარე, მაგალითად, თუ პირს დაეკისრება საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომის 100 საათი, მას მოუწევს 25 დღის განმავლობაში შეასრულოს ეს ვალდებულება. თუ მსჯავრდებული უარს იცხევს საზოგადოებისთვის სასარგებლო შრომაზე ან ჯიუტად თავს აარიდებს მას, ეს სასჯელი შეიცვლება თავისუფლების შემლუღვით, ტუსალობით ან თავისუფლების აღკვეთით. ამასთან დრო, რომლის განმავლობაშიც მსჯავრდებული იხდიდა ამ სასჯელს, ჩაითვლება თავისუფლების შემლუღვის, ტუსალობის ან თავისუფლების აღკვეთის ვადაში შემდეგი გაანგარიშებით: საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის რვა საათი უდრის თავისუფლების შემლუღვის, ტუსალობის, თავისუფლების აღკვეთის ერთ დღეს.
2. გამასწორებელი სამუშაო. სასჯელის ამ სახის დანიშნისას მსჯავრდებულის ხელფასიდან სახელმწიფო შემოსავალში დაიქვითება თანხა განაჩენით დადგენილი ოდენობით არანაკლებ ხუთი და არა უმეტეს ოცი პროცენტისა. თუ მსჯავრდებული ჯიუტად თავს აარიდებს გამასწორებელ სამუშაოს, ეს სასჯელი შეიცვლება თავისუფლების აღკვეთით, ტუსალობით ან თავისუფლების შემლუღვით. ამასთან დრო, რომლის განმავლობაშიც მსჯავრდებული იხდიდა ამ სასჯელს, ჩაითვლება თავისუფლების შემლუღვის, ტუსალობის ან თავისუფლების აღკვეთის ვადაში შემდეგი გაანგარიშებით: გამასწორებელი სამუშაოს ერთი დღე – თავისუფლების შემლუღვის ერთი დღე; გამასწორებელი სამუშაოს ერთი დღე – ტუსალობის ერთი დღე; გამასწორებელი სამუშაოს სამი დღე – თავისუფლების აღკვეთის ერთი დღე.

4.2 ცილისწამების შესახებ სისხლის სამართლებრივი კანონის მიუღებლობა

აღამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლისა და პრაქტიკის შესაბამისად “მე-19 მუხლი” იზიარებს იმ მოსაზრებას, რომ ცილისწამების სფეროს რეგულირება დაუშვებელია სისხლის სამართლებრივი კანონებით. მისი რეგულირების რეჟიმი უნდა შემოიფარგლოს მხოლოდ სამოქალაქო ან ადმინისტრაციული სამართლებრივი სანქციების, ანდა თვითრეგულირების მექანიზმების გამოყენებით.

სულ უფრო მეტ აღიარებას იძენს პრინციპი, რომლის თანახმადაც ცილისწამების სფეროს სისხლის სამართლებრივი კანონის არსებობა უკვე თავისთავად არღვევს უფლებას აზრის გამოხატვის თავისუფლებაზე. მაგალითად, გაეროს აღამიანის უფლებათა კომიტეტმა, რომელიც სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო კონვენციის ცხოვრებაში გაგარების მეთვალყურეობაზე პასუხისმგებელ ორგანოს წარმოადგენს,

მრავალჯერ გამოხატა წუხილი იმ ქვეყნების რეგულარულ მოხსენებებთან დაკავშირებით, სადაც დასაშვებია ცილისწამებისთვის სისხლის სამართლებრივი სასჯელის დაწესება²⁵.

ამრისა და მისი გამოხატვის თავისუფლებაზე გაეროს სპეციალურმა მომხსენებელმა 2000 და 2001 წლების მოხსენებებში მოუწოდა სახელმწიფოებს, რომ ცილისწამების შესახებ სისხლის სამართლებრივი კანონები გაეუქმებინათ სამოქალაქო სამართლებრივი კანონმდებლობის სასარგებლოდ²⁶. ალამიანის უფლებათა კომიტეტი ამრის გამოხატვის თავისუფლებაზე თავის ყოველწლიურ რეზოლუციაში გამოთქვამს შემოთვალისწინებებს იმის გამო, რომ ხდება ცილისწამების შესახებ სისხლისა და სამოქალაქო სამართლებრივი დებულებების ბოროტად გამოყენება²⁷.

1999 წლიდან მოყოლებული ამრის გამოხატვის თავისუფლების ხელშეწყობის სპეციალური მანდატის მქონე სამი საერთაშორისო ორიგანიზაცია – გაეროს სპეციალური მომხსენებელი, ეუთოს წარმომადგენელი მედიის თავისუფლების საკითხებში და აფრიკულ სახელმწიფოთა ორიგანიზაციის სპეციალური მომხსენებელი ამრის გამოხატვის თავისუფლებაზე – ყოველწლიურად ერთობლივად გამოსცემს ამრის გამოხატვის თავისუფლების მრავალ ასპექტთან დაკავშირებულ დეკლარაციებს. 1999 და 2000 წლების ნოემბრის და 2002 წლის დეკემბრის ერთობლივ დეკლარაციებში მათ მოუწოდეს სახელმწიფოებს, გაეუქმებინათ ცილისწამების სისხლის სამართლებრივი კანონები. 2002 წლის დეკლარაციის თანახმად:

ცილისწამების სისხლის სამართლებრივი რეგულირება არ წარმოადგენს ამრის გამოხატვის თავისუფლების გამართლებად შეზღუდვას; ცილისწამების შესახებ ყველა სისხლის სამართლებრივი კანონი უნდა გაუქმდეს ან, სადაც საჭიროება მოითხოვს, შეიცვალოს სათანადო სამოქალაქო სამართლებრივი კანონებით²⁸.

ცილისწამების სისხლის სამართლებრივი რეგულირების პრინციპული კრიტიკა, გამოთქმული როგორც მემოლანიშნული ორგანიზაციების, ისე სხვა მრავალი ეროვნული სასამართლოს მიერ, გამოიწვევს სისხლის სამართლებრივი კანონების უარყოფით ეფექტს. ეს ეფექტი აბსოლუტურად შეუსაბამოა ნებისმიერ მიანთან, რაც შეიძლება ცილისწამებამ გამოიწვიოს. აღნიშნული ორგანიზაციების კრიტიკა და მათ მიერ გამოთქმული შემოთვალისწინებები პირდაპირ უკავშირდება სისხლის სამართლის კოდექსის 148-ე მუხლს.

4.3 აღნიშნული პრინციპის გამოყენება 148-ე მუხლთან მიმართებაში

148-ე მუხლის მოქმედების სფერო შედარებით მუსგად არის განსაზღვრული – იგი აწესებს სისხლის სამართლებრივ პასუხისმგებლობას იმ მცდარი განცხადებისთვის, რომელიც გაკეთდა სხვისი რეპუტაციისთვის მიანის მიყენების განზრახვით. თუმცა ამ მუხლით განსაზღვრული სასჯელები ყოველად შეუსაბამოა შეხედულების მშვილობიანი გამოხატვისათვის მიუხედავად მისი მიანის მიმყენებლური ხასიათისა. პირს შესაძლოა დაეკისროს საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა 25-დან 50 დღემდე, ყოველწლიურად 4 საათის განმავლობაში, რაც ფაქტობრივად მსჯავრდებულს ართმევს შესაძლებლობას, შეასრულოს ჩვეულებრივი სამუშაო. ასევე პირს შესაძლოა დაეკისროს წლიური შემოსავლის 20 პროცენტი. გარდა ამისა, აღნიშნული მუხლი დისკრეციის უფლებას უტოვებს სასამართლოს, დააწესოს სპეციფიკური სასჯელი. ასევე პრობლემურია ის საკითხი, რომ შესაძლებელია სახელმწიფო ბრალმდებლის ჩართვა ცილისწამების თაობაზე სისხლის სამართლებრივ საქმეში. დაბოლოს, 148-ე მუხლის საფუძველზე ცილისწამებისთვის მსჯავრდებულ პირს შეიძლება დაეკისროს თავისუფლების აღკვეთა, თუ იგი უარს იცხვებს საზოგადოებისათვის სასარგებლო ან გამასწორებელი სამუშაოს შესრულებაზე.

²⁵ მაგალითად, ისლანდია და იორდანია (1994), ტუნისი და მაროკო (1995), მავრიტანია (1996), ერაყი (1997), ზიმბაბვე (1998), კამერუნი, მექსიკა, მაროკო, ნორვეგია და რუმინეთი (1999).

²⁶ იხ. გაეროს ოფიციალური დოკუმენტი, *Promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression*.

²⁷ იხ. მაგალითად, 2003 წლის 23 აპრილის რეზოლუცია, მე-3 პარაგრაფი.

²⁸ 2002 წლის 10 დეკემბრის ერთობლივი დეკლარაცია.

სახელმწიფო ბრალმდებლის საქმეში ჩართვის შესაძლებლობაც საკმაოდ პრობლემურია. საერთაშორისო სტანდარტებით აღნიშნული საკითხი არ არის ერთმნიშვნელოვნად გადაწყვეტილი, თუმცა მრავალ ქვეყანაში, სადაც ცილისწამება კრიმინალიზებულია, როგორც წესი, პრაქტიკაში სახელმწიფო ბრალმდებლის საქმეში ჩართვას სასურველი შედეგი არ მოაქვს. “ცილისწამების” მე-4 პრინციპის ბ) პუნქტის მე-3 ნაწილის თანახმად:

დაუშვებელია სახელმწიფო ორგანოთა, მათ შორის პოლიციისა და სახელმწიფო ბრალმდებელთა, მხრიდან საქმის ინიცირება სასამართლოში ან ღვენიის დაწყება ცილისწამების საქმეებზე მიუხედავად დაზარალებული მხარის სტატუსისა მაშინაც კი, თუ ფი უმაღლესი თანამდებობის პირია.

რეკომენდაცია:

- ცილისწამების მუხლი მთლიანად უნდა იქნეს ამოღებული სისხლის სამართლის კოდექსიდან.
- ამ მუხლის შენარჩუნების შემთხვევაში მასში შემდეგი შესწორებები უნდა შევიდეს:
 - გამოირიცხოს ცილისწამებისთვის თავისუფლების აღკვეთის ან სხვა მსგავსი მძიმე სასჯელების დაწესების შესაძლებლობა;
 - მკაცრად განისაზღვროს პროპორციულობის მოთხოვნა მიყენებულ ზიანსა და დაკისრებულ სასჯელს შორის;
 - ნათლად განისაზღვროს სასჯელების გამოყენების პრინციპები;
 - გამოირიცხოს სახელმწიფო ბრალმდებლის საქმეში ჩართვის შესაძლებლობა.